

Perheet vai poliitikot peruskoulua säätämässä?

Seppänen, P.; Kalalahti, M.; Rinne, R.; Simola, H. (toim.) (2015).

Lohkoutuva peruskoulu. Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikka.

Suomen kasvatustieteellinen seura: Kasvatusalan tutkimuksia 68. 544 s.

ISBN 978-952-5401-70-7

PERUSKOULUSTA ON PIENEL-
LÄ VIIVEELLÄ, OECD:n PISA-
tutkimusten siivittämänä, ehditty
tehdä yksi suomalaisen koulutus-
viennin brändituote. *Lohkoutuva
peruskoulu* -teoksen kirjoittajat
väittävät kuitenkin, että tuote on
ehtinyt vuosien varrella pahasti
pilaantumaan, ainakin jos sen
tärkeimpänä ainesosana pidetään
koulutuksellista tasa-arvoa.

Teos pohjautuu Helsingin ja
Turun yliopistoissa toteutettuihin
tutkimushankkeisiin *Vanhemmat
ja kouluvalinta. Perheiden koulutus-
strategiat, eriarvoistuminen ja pai-
kalliset koulupolitiikat suomalaisessa
peruskoulussa (2009–2012)* sekä
*Parents and School Choice. Family
Strategies, Segregation and School
Politics in Chilean and Finnish Basic
Schooling (2010–2013)*.

Kirja on aikamoinen järkäle,
vaikka omasta kappaleestani har-
mittavasti puuttuikin sisällysluet-
telossa luvattu kirjoittajaluettelo.
Vaikka toimittajat puhuvat teok-
sen luvuista, lukijasta se vaikut-
taa pikemminkin kolmentoista
kirjoittajan eri kokoonpanoissa
tuottaman viidentoista artikkelin
kokoelmalta kuin tutkimustulos-
ten systemaattiselta yhteenvedol-
ta. Kaikki artikkelit perustuvat
tutkimushankkeissa kerättyihin
aineistoihin, joskin monissa vedo-
taan myös muihin aiheeseen liitty-

viin laki- ja viranomaisteksteihin ja
aiempaan tutkimuskirjallisuuteen.

Artikkelimainen toteutus koet-
tee lukijan voimia, sillä jokainen
kirjoitelma on rakennettu erillisen
tutkimusraportin tapaan taustoi-
tuksineen, teoretisoineineen,
aineistojen esittelyineen ja analy-
soineineen ja johtopäätöksineen.
Tästä aiheutuu myös pitkin mat-
kaa tarpeetonta toistoa.

Teos on jaettu eri osiin: *Kou-
luvalintapolitiikka Suomessa ja kau-
pungeissa, Koulupolitiikka ja van-
hemmat, Kouluvalinta ja yhteiskun-
taluokka* sekä johtopäätöslukuun.

KOULUVALINTAPOLITIIKKAA, KOULUPOLITIIKKAA VAI KOULUTUSPOLITIIKKAA?

Ensimmäisessä osassa Piia Sep-
pänen ja Risto Rinne kuvailevat
anglosaksista, OECD:n edistämää
koulutuksen kilpailutus- ja mark-
kinoistamispolitiikkaa. Teoksen
taustalla olleissa tutkimushank-
keissa tämän politiikan on tulkittu
ehdollistavan kansalliset ja alueel-
liset koulupolitiikat.

Tutkimuksen peruskäsitteiden,
asetelman ja aineistojen esittelyn
sijasta kirjoittajat avaavat koulu-
valikointi-ilmiön suomalaista his-
toriaa musiikkiin erikoistuneiden
luokkien kautta. Kiintoisuudesta
huolimatta ratkaisu vaikuttaa

hiukan oudolta. Avausluvulta olisi
odottanut kokonaisvaltaisempaa
tutkimusasetelman, keskeisten kä-
sitteiden ja kontekstin jäsenystä.

Tätä palvelevat seuraavat kol-
me artikkelia. Janne Varjo, Mira
Kalalahti ja Piia Seppänen otta-
vat käyttöön ”institutionaalisten
kouluvalintatilojen” käsitteistön ja
luonnehtivat Helsingin, Espoon,
Vantaan, Tampereen ja Turun
kaupunkien oppilasvalinnan pe-
riaatteita, painotetun opetuksen
tarjontaa yläkouluissa sekä (vielä
esittelemättömään aineistoon pe-
rustuvia) vanhempien mielipiteitä
vaikutusmahdollisuuksistaan ja tar-
jonnan laadukkuudesta. Kaupungit
näyttävät profiileiltaan varsin erilai-
silta, joten lukija virittyy odotta-
maan perusteluita niiden valinnalle.

Hannu Simola, Piia Seppänen,
Sonja Kosunen ja Heidi Vartiainen
esittelevät yhdessä teoksen kiin-
nostavimmista artikkeleista viran-
omais- ja lakitekstejä hyödyntäen
koulutuksellisen tasa-arvon vali-
kointiin perustuvia tulkintoja.

Artikkelissa kuvataan peruskou-
lun alkuajoilta tuttuja tasokursseja.
Vasta niiden purkaminen tuotti pe-
ruskoulun sosiaalisen tasa-arvon,
sosiaalisen sekoittamisen periaat-
teen ja pyrkimyksen oppilaskohtai-
seen arviointiin. 1980-lopulla puhe
siirtyi yksilölliseen tasa-arvoon sekä
perheiden ja oppilaan oikeuteen

lahjakkuutensa mukaiseen opetukseen. 2010-luvulla se muuntui puheeksi osallistavasta tasa-arvosta. Tämä tarkoitti pyrkimystä opetuksen ja oppimisen yksilöllisyyteen, jonka arviointiin tarvittiin kuitenkin laajeneva pedagogisten asiantuntijoiden joukko.

Tutkimusaineistolähtöinen tarkastelu ei pysy historiallisen johdatuksen tasolla ja esimerkkikaupunkien tasa-arvopolitiikkojen kuvaus jää muutaman kouluvalintatiedon varaan. Valitettavasti artikkelin tematiikkaan ei jatkossa juuri palata.

Janne Varjon, Mira Kalalahden ja Heikki Silvennoisen artikkeli esittelee sivistyksellisiä oikeuksia ja vapauksia koskevaa kirjallisuutta sekä vanhempien mielipiteitä koulutus-oikeuksista ja vapauksista. Ikävää hämmennystä aiheuttaa oikeuksia ja vapauksia koskevien väittämien kuvausten sekaantuminen sivulla 129. Hämmäntävää on myös yhteiskuntaluokkien tuominen tarkasteluun, kun aihetta käsitellään varsinaisesti vasta teoksen loppupuolella.

Siitä huolimatta kiintoisa löydös on kaikkien yhteiskuntaluokkien vanhempia yhdistävä asenne, joka korostaa yhtäläisiä oikeuksia koulutukseen vapauksien sijaan. Pieniä eroja tulkitaan vanhempien poliittisten kantojen ja anglosaksiseen kirjallisuuteen perustuvien, aikakauden luonnetta koskevien spekulatioiden avulla.

VANHEMMAT KOULUVALINNOISSA

Osa *Koulupolitiikka ja vanhemmat* nojautuu edellistä lukua sys-

temaattisimmin tutkimusaineistoon. Teoksen analyttisesti ehkä painavin on Piia Seppäsen, Sonja Kosusen, Heidi Vartiaisen ja Virve Murron artikkeli. Se esittelee Espoossa, Vantaalla ja Turussa toteutetut vanhempien haastattelut ja analysoi, millaisin puheta-voimissa oikeutetaan kouluun sijoittamista ja opintoja koskevia politiikkoja ja valintoja. Analyysiä taustoitetaan tässä, kuten koko teoksessa, anglosaksisella koulutussosiologisella kirjallisuudella, joka todistaa koulujen eriarvoistumisesta ja luokkaeroja vahvistavasta luonteesta.

Vanhempien käsitykset valikoinnista ja mielipiteet kouluvalintapolitiikasta osoittavat, että suomalaiset arvostavat koko ikäluokan yhteisiä oppimiskokemuksia, kanssakäymistä, hyvinvointia ja turvallisuutta enemmän kuin lahjakkuuksien karsintaa ja sparraamista. Kirjoituksessa keskustellaan muita enemmän suomalaista peruskoulua toimijoiden näkökulmasta käsittelevän tutkimuksen kanssa.

Risto Rinteen, Heikki Silvennoisen, Janne Varjon ja Anna-Kaisa Berishan kirjoitus arvioi napakasti kouluvalintojen yhteyttä vanhempien poliittiseen identifiointumiseen. Otsikko on hiukan harhaanjohtava, sillä suuri osa kirjoituksesta esittelee erilaisia puolueen määrittelyjä suhteessa yhteiskuntaluokkaan ja kommentoi puolueiden vaaliohjelmien mainintoja kouluvalinnoista.

Näistä valitettavan irrallisesti kirjoittajat erittelevät kyselyaineistosta vanhempien asenteita

SUOMALAISET ARVOSTAVAT KOKO IKÄLUOKAN YHTEISIÄ OPPIMIS- KOKEMUKSIA ENEMMÄN KUIN LAHJAKKUUKSIEN KARSINTAA JA SPARRAAMISTA.

kouluvalinnan vapauteen ilmaistujen puoluekantojen perusteella. Yleiseen valikointiin ja oman lapsen kouluvalintaan kohdistuvat asenteet näyttävät ristiriitaisilta. Tutkijat ehdottavat, että korkea koulutustaso on oman lapsen kohdalla ratkaisevampaa kuin puoluesamaistuminen.

YHTEISKUNTALUOKKA YHDISTÄÄ

Lukijana voi ihmetellä, miksi teos ei ala kirjoitusten pohjana olevien hankkeiden ja kirjoittajakuntaa perustavimmin yhdistävästä osasta *Kouluvalinnat ja yhteiskuntaluokka*, kun edeltävien osien analyysit nojaavat pitkälti siihen.

Heikki Silvennoinen, Risto Rinne, Sonja Kosunen, Mira Kalalahdi ja Piia Seppänen työstävät artikkelissaan yhteiskuntaluokkien jäsenyyden erityisesti Stephen Ballin brittiläisen keskiluokan koulutusstrategioita luonnehtivan asetelman sekä Jani Erolan suomalaisten

luokkaidentifioitumista koskevan tutkimuksen pohjalta. Suomessa ”kouluvalintamekanismi” vain aktualisoituu painotetun opetuksen valinnoissa. Vaikka kirjoittajat korostavat (jo aiemmissä osissa todettujen) koulutusvalinta-asenteiden yhteyttä määrittelemiinsä yhteiskuntaluokkiin, asiaan perehtynyt lukija voi tutkijoiden tapaan myös ihmetellä erojen vähäisyyttä.

Päällimmäiseksi löydökseksi tässäkin osassa näyttää jäävän vanhempien ”vahva universalismin periaatteen kannatus”. Siinä erityisesti alempien luokkien vanhemmat toivovat koulu- ja opetusryhmävalintojen huomioivan lastensa erilaisuutta aiempaa paremmin. Osassa teksteistä käydään mielenkiintoista keskustelua tutkimuskirjallisuuden kanssa ja spekuloidaan (perus)koulun funktiota yhteiskuntaluokkien rakentumiseen, mutta niiden kiinnittyminen aineistoon jää ohueksi.

HAJANAINEN AINEISTO

Neljännessä osassa Piia Seppäsen, Mira Kalalahden, Risto Rinteen ja Hannu Simolan artikkelia *Johtopäätökset – lohkoutuva suomalainen peruskoulu* vanhempien näkemänä on hyvä lukea yhdessä liitteenomaisen *Aineistot*-luvun kanssa.

Aiemmissä osissa virinnyt odotus vanhempien asenteiden, kokemusten ja mielipiteiden suhteuttamisesta alueellisten ja paikallisten koulu(tus)politiikkojen todellisuuteen, tasa-arvopuheen ja -politiikan kerrostumiin sekä suomalaista koulua, opettajia ja oppilaita koskevaan muuhun tutkimukseen

ei täyty. Tätä ehkä selittää johtopäätösten jonkinasteinen irrallisuus aineiston muodostumisen teoreettisista lähtökohdista.

Kuudesluokkalaisten vanhemmille tehdyt haastattelut Vantaalla, Turussa ja Espoossa (vuosina 2009–2011) ja kyselyt Helsinkiin, Espooseen, Tampereelle, Turkuun ja Vantaalle (vuonna 2012) kohdistuvat eri kohdejoukkoihin. Kyselyyn osallistuminen vaihteli yhdeksästä kolmeen kymmeneen viiteen prosenttiin. Molemmat aineistot painottivat ylempää keskiluokkaa. Kaupunkien koulupolitiikkaa ilmentävää – ja historiaan kiinnittävää – aineistoa ei käytetty. Paradigmaattisesta yhtenäisyydestä huolimatta laajan aineiston työstäminen heterogeenisen tutkijakunnan yhteisiksi tulkinnoiksi ja johtopäätöksiksi ei vaikuta ongelmattomalta.

ELEFANTIN TUNNUSTELUA

Lohkoutuva peruskoulu -teoksessa peruskoulu näyttää tutun tarinan kuvailemalta elefantilta, jota tutkimushankkeet ja kirjoittajat koettavat tunnustella kukin omilla lähestymistavoillaan ja aineistoillaan. Pyrkimyksenä on yhteisen kuvauksen tuottaminen, vaikka aineistot ja löydökset eivät antaisikaan siihen kiistatonta oikeutusta. Tutkijaryhmä toteaa toistuvasti nojaavansa niin Pierre Bourdieun ja hänen seuraajiensa ranskalaisen yhteiskunta- ja koulutushistorian kuin Stephen Ballin ja kumppanien anglosaksisiin, keskiluokkaistumisen ja koulutuksen markkinointumisen teoretisointeihin.

Jos suomalaisten vanhempien asenteita, kokemuksia ja käsityksiä koskeva empiirinen aineisto ei yksiselitteisesti niihin taivu, voisiko johtopäätöksensä olla myös tarve tarkistaa tutkimusten teoreettisia ja metodologisia lähtökohtia? Voisivatko kirjoittajat ”aikojen ja politiikkojen pahentumisen” vakuuttelun sijasta harkita myös ”koulun” ja ”peruskoulun” merkitysten – myös koulu- ja koulutuspolitiikkojen kontekstoimista paikallisesti, kulttuurisesti ja historiallisesti?

Teoksessa ja sen pohjana olevissa tutkimuksissa peruskoulu – ja yleisemmin kasvatukselliset instituutit ja organisaatiot – näyttää jäävän ulkopuolisen todellisuuden omalakisesti säätelemäksi ”mustaksi laatikoksi”. Kasvatuksen maailmassa toimeenpannaan globaaleja liiketaloudellisia intressejä edistävää politiikkaa, jota abstraktit yhteiskuntaluokat näyttävät usdarwinistisesti ja laskemoiden käyttävän hyväkseen uusintaakseen asemansa.

Vaikka tutkimusten kyselyaineisto oli vino, se olisi myös voinut herättää kysymyksiä omaksettujen yhteiskuntaluokitusten osuvuudesta ja kasvatuksellisten arvostusten kompleksisesta luonteesta. Myös haastatteluaineisto olisi kuvausten ja näytteiden perusteella voinut toimia virikkeenä koulun ”mustan laatikon” avaamiseen: erilaisten toimijoiden – vanhempien, oppilaiden, alueilla asujien, opettajien, koulupoliitikkojen ja niin edelleen – halujen, toiveiden, ajatusten, vuorovaikutuksen ja kommunikaation, toiminnan ja

käytänteiden, jännitteiden ja risirtiritojen tunnistamiseen. Tämä olisi voinut lisätä kiinnostusta tarkastella myös muita tutkimuksia, ja lisätä keskustelua niiden tulkittojen kanssa.

KOULUTUKSELLISEN TASA-ARVON DILEMMA

Lohkoutuva peruskoulu -teos ilmentää suomalaisen koulutus-sosiologian 1980-luvulta lähtien vahvistunutta tutkimuslinjaa, jossa on pyritty osoittamaan koulutuksen luokka-asemia sitkeästi uusintava luonne. Tutkimuksen työkaluina ovat olleet erityisesti opiskelijoiden (tai vanhempien ja perheiden) koulutusvalintoja kuvaavat viralliset tilastot.

Käsillä olevassa teoksessa hyödynnetään kuitenkin ensi sijassa vanhemmille suunnattuja kyselyjä ja haastatteluja. Vaikka tilastojenkin muodostuminen perustuu asiantuntijoiden tulkintoihin, kysely- ja haastatteluaineiston tulkitnallisuus on johtopäätösten kannalta paljon kriittisempää. Kirjoittajat toteavat tarkastelevansa vastaajien asenteita (mielipiteitä) ja puhetta, mutta tulkitsevat ne käytännössä tutkijoiden muotoilemien yhteiskuntaluokkien sukupolvet ylittäviksi asemien uusintamisstrategioiksi.

Mitä tutkijat ja vastaajat tarkoittavat peruskoululla ja sen lohkoutumisella? Jo syntyessään suomalainen peruskoulu rakentui koko ikäluokalle tarkoitettun koulun ensimmäisen luokan (kansakoulun) ja oppikoulun viiden ensimmäisen luokan (keskikoulun)

pohjalta. Aivan fyysisestikin koululuokkaiset ala-asteet toimivat aikaisemmissa kansakouluissa, oppilaiden asuinalueen lähikouluissa.

Kolmiluokkaiset yläasteen koulut eivät ole alun perinkään olleet ”lähikouluja”, vaan ne kokosivat oppilaat entisten oppikoulujen sijoille, yleensä lukio naapurinaan. Vaikka oppiainekoostumus hiukan muuttui, pysyivät koulut myös sisällöllisesti eriytyneinä.

Vaikka useissa kunnissa on jo vuosia pyritty yhtenäistämään peruskoulua yhdistämällä ala- ja yläasteet (ilmiö, jonka kirjoittajat sivuuttavat), kohdekaupungeissa ne näyttävät säilyneen varsin erillisinä. Tarkoittavatko tutkijat peruskoulun lohkoutumisella vanhempien nimenomaan yläkouluun kohdistuvia puheita ja asenteita?

Lohkoutumisella kirjoittajat viittaavat koulutuksellisen tasaarvon murentumiseen, mutta mitä lohkoutumisen ja tasaarvon määritelmät ja tulkinnat heille ja vastaajille tarkoittavat? Haastatteluaineiston vanhemmat ilmaisevat yleistä huolta asuinalueiden sosiaalisesta ja kulttuurisesta lohkoutumisesta. Tällöin lähialakoulu saattavat noudattaa aiempaa vähemmän ”sosiaalisen sekoittamisen” periaatetta. Isoihin yläkouluhin siirtymisestä tulee huolenaihe niin murrosikäen eteneville lapsille kuin heidän vanhemmilleen ja uusille opettajille.

On sääli, etteivät kirjoittajat tartu tarkasteltavien kaupunkien kaavoitus- ja asuntopoliikkaan (ja alue- ja ympäristöpoliittiseen tutkimukseen). Koulutususkon kritiikistä huolimatta he näyttävät

säilyttävän peruskoululle kovin paljon valtaa yleisen yhteiskuntapolitiikan seurausten korjaamisessa. Sen sijaan vanhempien asenteissa ja puheissa voisi halutessaan nähdä tasa-arvoa painottavan peruskoulun vaikutuksia.

Simola ym. nostavat artikkelissaan esiin tasa-arvopuheiden moninaisuuden. Kirjoittajat näyttävät kuitenkin samaistavan oppilaiden koulutuksellisen tasaarvon samanlaiseen kohteluun, jonka osallistuminen oppiaineiden painotettuun opetukseen romuttaa. Vanhempien enemmistö pitää yhteistä koulukokemusta tärkeänä arvona, vaikka siihen sisältyisi oppilaiden erilaisuuteen perustuvaa eriytyntä kohtelua. Kirjoittajat katsovat painotusten tarkoittavan oppilaan parempia mahdollisuuksia edetä akateemisiin opintoihin, jotka itsessään ja tuottamisessaan yhteiskunnallisissa asemissa ovat muita opintoja arvokkaampia. Saman kohtelun ja sosiaalisen sekoittamisen periaate tarkoittaisi kai kaikkien opintojen, tohtorikoulutusta myöten, avaimista kaikille halukkaille – tai peruskoulun mukaisesti velvollisuutena osallistua niihin.

Tämä muistuttaa perinteistä sukupuolten tasa-arvokeskustelua, jossa unohdetaan kysymys arvoista, joita tavoitellaan. Voisiko olla mahdollista, että ainakin osa vanhemmista ja perheistä arvostaa opintoja silloin, kun ne johtavat ammatillisiin opintoihin tai ”alempiin” yhteiskunnallisiin asemiin?

Aineistossa on viitteitä siitä, että tällaisia vanhempia ja perheitä löytyy myös ”korkeammista”

yhteiskuntaluokista. Niin akateemisten työmarkkinoiden heikentyminen kuin kriittisyys kilpailevaa elämäntapaa kohtaan saattavat näkyä vanhempien ja nuorten jo vuosia kasvaneessa kiinnostuksessa ammattikouluun peruskoulun jälkeisenä vaihtoehtona.

LOHKOUTUVAT DISKURSSIT?

Kuten Piia Seppänen ym. artikkelissaan toteavat, kansalliseen, alueelliseen ja yksilölliseen taloudelliseen kilpailukykyyn keskittyvä koulutuspoliittinen puhe näyttää kaukaiselta, jopa vastakkaiselta vanhempien, oppilaiden ja opettajien kasvatukselliseen puheeseen verrattuna. Vaikka oppilaiden erilaisuutta toivotaan tuettavan, painotusten tarjoamispolitiikka vaikuttaa monista pikemminkin valintaan pakottamiselta kuin oikeudelta valintaan. Näyttää kuin vanhemmat haluaisivat pitkittää lasten pysymistä yhteisöllisyy-

den ja solidaarisuuden eetoksen virittämässä peruskoulussa, joka katkeaa yksilöllisen ja keskinäisen kilpailun logiikalla jatkuvaan koulutus- ja työelämään.

Huippuosaamisen korostus lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa sekä korkeakoulutuksessa on epäilemättä varsinkin valistuneiden ja tiedostavien vanhempien tiedossa. Ehkä jatkossa kannataisi tutkailla myös peruskoulun jälkeisen elinikäisen oppimisen ja koulutuksen doktriinien kumulaatiivisia, joiltain osin vanhempien välittämiä, vaikutuksia yksilöiden ja ryhmien ”kouluvalintoihin” ja niiden moninaisiin yksilöllisiin ja yhteiskunnallisiin seurauksiin.

Lohkoutuva peruskoulu -teos on voimakas (ellei jopa arvovaltainen) puheenvuoro koulutuksellisen kilpajuoksun lähes vääjäämättömästä jatkuvuudesta. Sen oppineet ja historiallisesti taustoitettut artikkelit ovat hyödyllistä luettavaa niin tutkijoille kuin opiskelijoille.

Taustalla olevien tutkimusten avautumista ja esitettyjen väitteiden uskottavuutta olisi parantanut teoksen osien tiukempi suhteuttaminen toisiinsa, päällekkäisyyksien ja toistojen karsiminen sekä systemaattinen eteneminen tutkimusasetelmasta keskeisiin johtopäätöksiin. Lisäksi koko paketin olisi voinut tiivistää – edesmenneen Seppo Niemelän sanoin: ”puolet pois ja loppu lyhennettävä.

Artikkelien itsenäisyys voi helpottaa tietyistä aiheista kiinnostuneiden lukijoiden paneutumista vain valikoituihin artikkeleihin. Ehkä ”peruskoulu-elefantin” identifioimiseksi tutkimusta kannattaisi silti jatkaa myös saattamalla eri viitekehyksillä ja työkalupakeilla kasvatusta tutkivat yhteisten pöytien ääreen keskustelemaan.

Anja Heikkinen
*KT, FM, professori
 Tampereen yliopisto*